

Н. А. Терентьева

*ГРЕКИ В УКРАИНЕ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ
(ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И КУЛЬТУРНО-
ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. XVII-XX вв.)
К., 1999. -352с.*

Дослідження всесвітньої історії в Радянському Союзі здійснювалося майже винятково на університетських кафедрах, а в розгалуженій системі установ Академії наук традиційно залишалося монополізованим Москвою, тоді як периферійні центри у столицях поодиноких республік могли вивчати лише локальну, місцеву історію в межах, дозволених догмою офіційної ідеології, й неодмінно під кутом зору боротьби проти буржуазного націоналізму та інших зловорожих ухилів. Унезалежнення начебто мусило би радикально змінити ситуацію і простелити шляхи до розгортання всебічного розгляду донедавна занедбаних питань світової історії у фундаментальних проектах, а також у контексті порівняльного аналізу процесів вітчизняного розвитку, проте цього не сталося за браком коштів на збереження наявного потенціалу і, чи не найважливіше, з небажання чи неспроможності збагнути значення цього для формування адекватного світосприйняття.

Українську історію принаймні безперешкодно перебрали до викладання колишні кафедри і відділи, що за старого ладу завжди спеціалізувались у царині ідеології, а відтепер просто змінили кольори прапору і швидко перекваліфікувались від героїчної боротьби за пролетарський, чи соціалістичний, інтернаціоналізм на, мабуть, не менш шляхетне фахове виплекування національного патріотизму і європейської свідомості. Студентам різної спеціалізації доводиться нині, замість генеральних секретарів і пленумів Центрального Комітету партії, закарбовувати в пам'яті імена гетьманів і універсали Центральної Ради, а позаяк це робиться здебільшого цілком автоматично, без будь-якої спроби збагнути регіональне і глобальне докільля в часі й просторі, то поступово в молоді знову виникає

роздратовано байдуже ставлення до Вчительки життя, як колись шанобливо називали історію. Подеколи навіть буває досить важко визначити певно, що тут переважає: планомірно замислене, підступне і, врешті-решт, зловмисне прагнення ізолювати молоду генерацію і цілу громадську думку від змоги порівняти власну долю зі шляхом інших націй, самостійно мислити і чинити, а натомість замкнути людей професіоналізацією і в такий спосіб полегшити маніпулювання їх поведінкою з боку цинічних політиканів. В кожному разі за таких обставин годі облудно чи короткозоре дивуватися з нездатності багатьох ошуканих і спантеличених співгромадян відрізнити популістську соціальну демагогію від базованої на знанні справжніх фактів оцінки навколишнього становища, а відтак перспектив швидкого і якомога безболісного подолання кризи в господарстві, суспільстві й ментальності з поверненням країни на традиційно віддавна належне їй місце у складній геополітичній та світоглядній структурі сучасного світу.

Навіть нова історія самої Греції вивчалася за радянських часів дуже фрагментарно, адже під виглядом інтернаціоналізму фактично простелялися шляхи шовіністичному панславізмові, лише поверхово і легко забарвленому камуфляжем марксистської фразеології, що зрештою виявилось навіть в архаїчному, з точки зору сучасної методології, принципі побудови наукових і навчальних інструкцій. Коли під час Другої світової війни виявилася більша ефективність національних гасел, а не класової боротьби пролетаріату, відтоді постали численні університетські кафедри та інститутські відділи історії південних і західних слов'ян, друкувалися відповідні підручники, в той час як Європа, навчена жажливими расовими експериментами, давно вже відмовилася від поділу на латинську і германську культури, а в поляків і чехів слов'янство нині застосовується винятково до лінгвістичних питань. Навіть у Москві, попри незрівнянно більші можливості, хіба що лише Г. Арш систематично вивчав добу національно-визвольної боротьби греків, і, зокрема, аспекти її тісного зв'язку з Російською імперією, отже, звичайно, насамперед з Одесою, Кримом, іншими теренами південної України, де тоді існувала грецька діаспора і мешкали політичні емігранти, а решту періодів нової та сучасної історії Греції репрезентували майже виключно публікації грецьких комуністів, які знайшли притулок у Радянському Союзі після своєї поразки в громадянській війні. У Києві В. Жебокрицький створив цікаву школу дослідження Балканських війн, з розглядом внутрішнього становища країн-учасниць, їх активної чи пасивної ролі у складній дипломатії Європейського Концерту великих держав на межі сторіч, але попри комплексний характер цієї роботи, вона охопила тільки одну, хай навіть дуже важливу, епоху.

Коли кільканадцять років тому нами готувалися матеріали до видання науково-бібліографічного покажчика з балканістики в Радянській Україні, вже його упорядникам під час роботи впала в очі кричуща диспропорція між порівняно великим обсягом і кількістю праць з болгаристики, зумовленим тривалою сваркою Кремля з Белградом меншим доробком з історії націй тодішньої Югославії, а з другого боку, зовсім мізерною увагою до новочасної Греції, на яку вона не заслуговує, адже ціла балканізація Південно-Східної Європи з утворенням її сучасних націй розпочалася саме з бурхливого виникнення Грецького королівства в кривавих повстаннях і війнах на початку минулого століття, а лише згодом постала решта держав регіону з усіма складними взаєминами, суперечностями і колотнями навколо Боснії чи Македонії, аж до косовської проблеми включно. В іншому ракурсі важливим, але майже зовсім не висвітленим, залишається гарний внесок грецької меншини, що населяла компактними анклавами

чимало теренів України, а не лише Причорномор'я, до багатобарвної палітри культурного, мистецького, економічного життя цілого краю, а з іншого боку, трагічна доля, що спіткала інтелектуальну еліту українських греків під час злочинного панування тоталітаризму.

Неупередженому читачеві вистачить зважити ці міркування, аби дійти висновку про конечну потребу вивчати, досліджувати і викладати історію України в її взаємовпливах і взаємодії з Центрально-Східною Європою та іншими прилеглими чи віддаленішими регіонами, що, зрештою, має відповідати також проголошеним, але, на превеликий жаль, аж ніяк не завжди здійснюваним з достатньою послідовністю засадам зовнішньополітичної та економічної орієнтації. А тим часом підґрунтя для відновлення багатоманітного і плідного співробітництва України в білатеральному і мультilaterальному вимірах з рештою держав Центрально-Східної Європи й Середземномор'я закладене дуже давно, бо до цих регіонів вона входила найвагомішим складником від давніх давен, доки не була звідтіля штучно висмикнута брутальною силою тоталітарного безглуздя.

Терени Північного Причорномор'я відігравали помітну роль вже в античній Ойкумені, й від збалансованої стабільності взаємин між полісами і елліністичними монархіями та континентально-степовим гінтерландом чималою мірою залежало збереження міжнародного миру, що врешті засвідчили від зворотного руйнівні навали кочовиків і сповнений трагічних братовбивств півторатисячолітній досвід Рухливого Кордону, який розпанахував живе тіло України від середніх віків до нової доби, важкими конвульсіями формуючи обличчя цього унікального поліетнічного перехрестя цивілізацій. Тут поряд з давніми іранцями, германцями, слов'янами, тюрками та іншими народами завжди відігравали непересічну роль греки, бо значною мірою завдяки ним Центральна Європа і Балкани зі Східним Середземномор'ям зберегли своє вартісне надбання візантійської спадщини і водночас підтримали контакти з життєдайними джерелами духовної, політичної, інтелектуальної культури Заходу, що, в свою чергу, надавало змогу взаємозбагачуватись обом гілкам християнської цивілізації. Незграбно передчасна, а відтак і невдала спроба Флорентійської унії виглядає в цьому сенсі символічно навіть з точки зору місця її укладення, а тим паче віддаленішої перспективи аж до новочасних пошуків і здобутків європейської інтеграції, отож можна всіляко вітати будь-яке звернення авторів, які живуть в Україні, до тематики, пов'язаної з порівняльним аналізом яскравої ролі греків у налагодженні, підтриманні та зміцненні контактів між різними етнолінгвістичними групами людності, торговельних обмінів і культурних мистецьких течій, громадської та політичної думки. Якщо в галузі вивчення новогрецької мови і ромейських говірок в Приазов'ї певний доробок сучасна вітчизняна філологічна наука має завдяки працям А. Білецького, Т. Чернишової, О. Пономаріва та інших дослідників, то висвітлення історії залишалося білою плямою і чекало на розкриття.

Монографія співробітниці Інституту історії України Національної академії наук України, кандидата іст. наук Н. Терентьевої, яка, попри всі сучасні негаразди і фінансові труднощі, нещодавно вийшла друком у Києві, саме і являє собою цікаву спробу певною мірою надолужити дещо з прогаяного у висвітленні буття греків в Україні, й більше того, навіть узагальнити цілу історію цієї цікавої етнічної групи в одній підсумковій синтезі, що прагне охопити час від античності дотепер в обмеженому обсязі цієї публікації. Книга написана російською мовою, втім вона має всі підстави до того, аби привернути увагу і зацікавити також європейців і, певна річ, самих греків насиченістю викладу фактами, яскравістю особистості обраних собі авторкою найвидатніших персонажів, різноманітністю згада-

них у списку та підрядниках джерел і використаної літератури, широтою порушених питань і сфер зацікавленості, що охоплює різноманітні галузі економіки, культури, політики тощо. Етнологічний аспект економічного та культурного розвитку грецьких громад на українських теренах розглядається як складова частина політичної системи країни в контексті всього суспільно-політичного життя цього регіону. Дослідження Н. Терентьєвої охоплює значний період історії грецької діаспори. У передмові коротко визначається основна термінологія: "еллінство", "діаспора", "поселення", "грецька громада" тощо. Особливий інтерес становлять розділи, котрі висвітлюють економічну та культурну діяльність греків у XVII—XIX ст. Вони написані на невідомих доти архівних даних, і, таким чином, по суті, вводять до наукового обігу новий комплекс джерел. Вводяться також публікації XVIII—XIX ст., мало відомі читачу з огляду на бібліографічну унікальність видань.

Звісно, як до кожної іншої, можна висловити певні побажання до цієї книги, якщо виникне потреба перевидання чи доповнення іншою публікацією, а саме достатньої уваги історіографічному огляду дослідження проблеми. Очевидно, ця лакуна зумовлена широтою хронологічних рамок. На наш погляд, якщо роботу буде продовжено, звичайно, варто було би вмістити стислий огляд використаних авторкою архівних і опублікованих джерел разом з відповідною класифікацією та характеристикою документів і матеріалів, а також критичний аналіз найважливіших творів і концептуальних поглядів українських, грецьких та інших науковців. Порівняльний аналіз був би вельми корисним у змалюванні правового статусу греків на різних етапах життя цієї спільноти, становища греків України та інших держав, їх стосунків з іншими групами населення, зокрема в українських областях, що перебували поза Російською імперією і поки що не охоплені розглядуваною книгою. В зв'язку з тим, що наводиться багато імен представників грецької діаспори України протягом століть, було б, на наш погляд, доцільним доповнити книгу іменним покажчиком. Бажаємо також, щоб підсумкові висновки містили більше елементів прогнозування і, можливо, навіть певні рекомендації з оптимальної державної політики щодо грецької меншини, що надасть цій цікавій монографії більшої ваги і сприятиме успіхові в читачів та загальному прогресові українсько-грецьких відносин.

Таким чином, потреба в комплексному характері праці, яка рецензується, була зумовлена цілим рядом причин, насамперед поліетнічністю, що історично склалася в Україні, та зростанням ролі етнонаціональних факторів у житті сучасного українського суспільства. Н. Терентьєва в своїй монографії зробила спробу комплексно висвітлити історичне минуле та сьогодення етнічних греків на території сучасної України.

М. В. КІРСЕНКО (Київ)